

Сич Тетяна Володимирівна

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Сыч Татьяна Владимировна

доктор педагогических наук, доцент,

доцент кафедры публичной службы и управления учебными и социальными учреждениями ГУ «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко»

Sych Tatyana

Doctor of Pedagogical Sciences, Docent,

Associate Professor of the Department of Public Service and Management Educational and Social Institutions

Luhansk Taras Shevchenko National University

СУТНІСТЬ НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ «МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД»

СУЩНОСТЬ НАУЧНОЙ КАТЕГОРИИ «МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД»

THE ESSENCE OF SCIENTIFIC CATEGORY «METHODOLOGICAL APPROACH»

Анотація. У статті уточнено сутність поняття «методологічний підхід», окреслено проблему формування методологічних підходів у вітчизняній педагогічній науці.

Ключові слова: методологія досліджень, методологічні підходи, управління освітою.

Аннотация. В статье уточнена сущность понятия «методологический подход», очерчена проблема формирования методологических подходов в отечественной педагогической науке.

Ключевые слова: методология исследований, методологические подходы, управление образованием.

Summary. The article clarifies the essence of the concept of «methodological approach», outlines the problem of forming methodological approaches in domestic pedagogical science.

Key words: research methodology, methodological approaches, education management.

У сучасній науці існує велика кількість методологічних підходів, які демонструють різні напрями досліджень і відображають специфіку конкретної науково-дослідної діяльності в тій чи тій науковій галузі. Кожен окремо взятий методологічний підхід становить якісно новий спосіб вивчення досліджуваних явищ, але жоден із них не є універсальним. У науковій літературі трапляються різні трактування понять «науковий підхід», «методологічний підхід». Іноді ототожнюються поняття «методологічний підхід» із поняттями «метод» та «методологічний принцип».

Мета статті — уточнити сутність розуміння поняття «методологічний підхід» у науковій літературі.

Загальне широке визначення поняття «підхід» як сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь наведено у Великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Бусела [2]. У Всесвітній енциклопедії під редакцією О. Грицанова наведено філософське трактування категорії «підхід» як комплексу парадигматичних, синтагматичних і прагматичних структур і механізмів у пізнанні та/або практиці у філософії, науці, політиці або організації життя та діяльності людей [3, с. 794]. Як справедливо визначає автор статті про підходи В. Мацкевич, у широкому сенсі вся наука є особливим підходом до розгляду природи

та дійсності. Підходи, які розробляються на рівні конкретних наук, здатні змінювати один одного як етапи, що зумовлює революційні зміни наукових парадигм, або співіснувати та створювати поліпредметність у науковій галузі. Міждисциплінарні підходи сприяють виникненню нового предмета вивчення, наприклад, екології, кібернетики, семіотики; появи метатеорії, наприклад, загальної теорії систем; або можуть стати ідеологічним концептом нового напрямку діяльності поза наукою, таким прикладом є діяльність «зелених» поза науковою екологією. Автор відзначає, що у ХХ ст. цикл життя наукових підходів скорочується. За життя людини або роки кар'єри вченого може змінитися кілька наукових підходів. Він відзначає, що зміни в підходах та появу нових підходів свідчать про принципові зміни нарівні хоча б однієї з трьох просторових характеристик наукових підходів: парадигми, синтагми та прагматики. Парадигмальні зміни характеризуються змінами онтологічної картини світу, схемах опису об'єкта; синтагматичні — способами і методами аргументації, доказів, опису й пояснення; прагматичні — змінами у цілях, цінностях, завданнях, розпорядженнях, дозволеніх і заборонених елементах вжитку синтагми й парадигми. [3, с. 794–795]. Дійсно, розгляд за цими ознаками змін, які виникли у науці у результаті появи таких загальнонаукових підходів як системний, синергетичний, можна впевнено зробити висновок, що вони викликали і парадигмальні, і синтагматичні, і прагматичні зміни. Наведене В. Мацкевичем характеристика сутності наукової категорії «підхід» цілком відноситься, на нашу думку, до поняття «методологічний підхід», які у наукових розвідках визначають особливості сприйняття предмета дослідження, схему його опису, цілі, завдання, мову, цінності, стратегію, засоби та методи пізнання тощо. Усвідомлення сутності цих понять є дуже важливою не тільки у зв'язку із необхідністю відбору відповідних методологічних підходів для наукових досліджень, але й коли мова йде про формування нових підходів.

Н. Іпполітова розглядає поняття «методологічний підхід» з позицій рівнів методології та виділяє відповідні три рівні в його трактуванні. Філософському рівню методології відповідає філософсько-прескриптивний рівень трактування як сукупність ідей, що визначають загальну наукову світоглядну позицію вченого. Загальнонауковому і конкретнонауковому рівню методології — концептуально-дескриптивний як сукупність принципів, що становлять основу стратегії дослідницької діяльності. Технологічному рівню методології — процесуально-праксеологічний як сукупність способів, прийомів, процедур, що забезпечують реалізацію обраної стратегії діяльності [5, с. 29]. На наш погляд, це досить ускладнена структура поняття. Дійсно, кожен методологічний підхід формується під впливом філософських ідей, які панують у чинній науковій парадиг-

мі. Проте не кожен методологічний підхід, особливо на рівні конкретної науки, може окреслювати нові філософські ідеї, при цьому за вдяки йому можуть визначитися концептуальні положення, принципи та засоби реалізації методологічного підходу.

Розглянемо кілька дефініцій категорії «методологічний підхід», які використовуються в науковій літературі:

- визначена позиція, що обумовлює дослідження, проектування, організацію будь-якого явища, процесу (З. Курлянд) [7];
- принципова методологічна орієнтація дослідження, точка зору, з якої розглядається об'єкт вивчення поняття, або принцип, що керує загальною стратегією дослідження (Е. Юдін) [13];
- вихідні принципи, позиції, основні положення чи переконання дослідника; напрями розгляду предмета дослідження (О. Новиков) [6];
- сукупність (систем) принципів, що визначають загальну мету й стратегію діяльності (Н. Стефанов) [11, с. 27];
- спрямованість вивчення об'єкта дослідження; вихідний принцип, позиція, основне положення, переконання, які становлять основу дослідної діяльності (О. Петров) [8, с. 54–58];
- принципова методологічна орієнтація дослідження, кут зору, з якого розглядають об'єкт вивчення та спосіб його визначення (І. Блауберг) [1, с. 74];
- напрям методології наукового дослідження (Ю. Сурмін, М. Туленков) [12, с. 48];
- конкретизація змісту багаторівневої структури методології (гр. *methodos* — метод, *logos* — учення) — загальної системи теоретичних знань, які виконують роль провідних принципів наукового пізнання, шляхів та засобів реалізації наукового дослідження (С. Сисоєва) [9];
- сукупність ідей, що визначають загальну наукову світоглядну позицію вченого, принципів, що становлять основу стратегії дослідницької діяльності, а також способів, прийомів, процедур, які забезпечують реалізацію обраної стратегії на практиці (Н. Іпполітова) [5, с. 29];
- інструмент реалізації методологічних підстав наукового аналізу педагогічних явищ і процесів (Н. Іпполітова, В. Жигірь) [5, с. 29; 4].

Згідно з визначенням З. Курлянд, той чи той методологічний підхід є результатом розвитку науки, наукової спеціальності, методологічного знання тощо. Деякі методологічні підходи можуть із часом утрачати свою актуальність. Визначення Е. Юдіна та О. Новикова досить близькі за суттю, проте науковці роблять різні акценти у формулюваннях. Е. Юдін підкреслює головну сутність поняття, його методологічне значення як орієнтира для здійснення дослідної діяльності. У дефініції О. Новикова наголошено на значенні особистості дослідника, зокрема наявності в нього певних переконань, методологічної позиції. Науковець зазначає, що саме методологіч-

ний підхід, який містить сукупність певних ідей, формує цю загальну наукову світоглядну позицію вченого. Ці визначення підкреслюють взаємозв'язок методологічного підходу й світогляду науковця. Отже, прийняті в певний період розвитку в науковій галузі методологічні підходи впливають на методологічну позицію науковців, на формування їхньої методологічної культури тощо. З іншого боку, від сформованості особистої методологічної позиції дослідника залежить вибір методологічних підходів для його дослідження, доцільність їх використання та засоби реалізації на практиці. О. Петров і І. Блауберг підкреслюють вплив методологічних підходів на об'єкт дослідження. У різні періоди один і той самий об'єкт дослідження може вивчатися в різних аспектах, наприклад, управління освітою з погляду системного підходу розглядається як система, з погляду процесного підходу — як сукупність процесів. Н. Стефанов і О. Петров визначають головні складники методологічного підходу — наявність вихідних положень, системи принципів, які й впливають на цілі та стратегії дослідження. Н. Іпполітова та В. Жигірь підкреслюють, що кожному методологічному підходу відповідає певний інструментарій його реалізації — прийоми, процедури, засоби та методи тощо. Ототоження поняття «методологічний підхід» із поняттями «принцип» та «метод» недоречно. Принципи у науковій теорії розуміють як найабстрактніше визначення ідеї. Принцип (від лат. *principium* — начало, основа) — основне вихідне положення, що лежить в основі певної наукової теорії [10, с. 1071]. Метод (від

гр. *methodos* — шлях дослідження, теорія, учення) — це спосіб досягнення поставленої мети [10, с. 808]. Принцип та метод є складниками методологічних підходів. В формулюванні Н. Іпполітової, В. Жигіря підкреслено зв'язок методологічних підходів із рівнями методології та їхнє основне завдання щодо конкретизації принципів та засобів пізнання відповідно до рівня методології, якому вони відповідають.

Отже, узагальнення визначення поняття «методологічний підхід» у науковій літературі дає змогу виділити такі його характеристики, які використовують науковці для розкриття його сутності: напрям методології дослідження; принципова методологічна орієнтація, визначена позиція, що обумовлює дослідження; сукупність ідей, що визначають загальну наукову світоглядну позицію вченого, переконання дослідника; спрямованість, напрям, кут зору вивчення об'єкта дослідження; спосіб визначення об'єкта; вихідний принцип, положення, система принципів, що зумовлюють загальну мету та стратегію діяльності, основу дослідження; інструмент реалізації методологічних підстав, сукупність способів, прийомів, процедур, які забезпечують реалізацію обраної стратегії в практичній діяльності; конкретизація змісту багаторівневої структури методології.

Напрямами подальших досліджень може стати аналіз та характеристика сутнісних складників методологічних підходів (принципів, концептуальних положень, понятійної системи, методів та механізмів реалізації), які використовуються у дослідженнях проблем управління освітою.

Література

1. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. Москва: Наука, 1973. 270 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Всемирная энциклопедия: Философия [глав. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов]. Москва: АСТ; Минск: Харвест; Современ. литератор, 2001. 1312 с.
4. Жигірь В. І. Методологічні підходи як основа науково-педагогічних досліджень у професійній освіті // Педагогіка формування творчої особистості у вищ. і загальноосвітній шк. 2016. Вип. 48. С. 107–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_48_16.pdf (дата звернення: 22.11.2019).
5. Іпполітова Н. В. Методологические основания исследования проблем профессиональной педагогики // Методология педагогики: понятийный аспект: моногр. сб. науч. тр. Москва: ИЭТ, 2014. Вып. 1. С. 26–35.
6. Новиков А. М. Докторская диссертация: пособие для докторантов и соиск. учен. степени д-ра. 3-е изд. Москва: Эгвес, 2003. 120 с.
7. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. 3-те вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 495 с.
8. Петров А. Основные концепты компетентностного подхода как методологической категории // Alma mater. 2005. № 2. С. 54–58.
9. Сисоева С. О., Кристопчук Т. Є. Методология науково-педагогічних досліджень: підруч. для магістрів спец. «Педагогіка вищої школи» // Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Рівне: Волинські обереги, 2013. 359 с.
10. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. 4-е изд. Москва: Сов. Энциклопедия, 1989. 1632 с.
11. Стефанов Н. Мультипликационный подход и эффективность. Москва: Прогресс, 1976. 251 с.
12. Сурмин Ю. П., Туленков Н. В. Методология и методы социологических исследований: Учеб. пособие. Киев: МАУП, 2000. 304 с.
13. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность. Москва: Эдиториал УРСС, 1997. 444 с.